

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Psühholoogia Instituut

Eha Täht-Kriisa
VARASE LAPSEEA KÄITUMISE KÜSIMUSTIKU VÄGA LÜHIKESE VERSIOONI
ADAPTEERIMINE JA KATSETAMINE EESTI KEELES

Uurimistöö

Läbiv pealkiri: Varase lapseea käitumise küsimustiku adapteerimine
Juhendaja: Astra Schults

Tartu 2018

Varase lapseea käitumise küsimustiku väga lühikese versiooni adapteerimine ja katsetamine
eesti keeles
Kokkuvõte

Käesoleva töö eesmärk oli adapteerida Varase lapseea käitumise küsimustiku (VLKK) väga lühike versioon ja katsetada seda eesti keeles. Valim koosnes 51 lapsest vanuses 18-36 kuud, kelle koduseks keeleks on eesti keel. Laste käitumise kohta täitsid küsimustiku nende vanemad hinnates käitumiste kirjelduste sagedust.

VLKK väga lühikese versiooni kogu küsimustiku sisemine reliaablus oli nõrk, samas 3 alaosa reliaablus rahuldav. Statistiliselt olulisi seosed küsimustiku 3 alaosa käitumiste kirjelduste vahel oli vähe.

Märksõnad: temperament, hindamine, väikelapsed

Adaption and Testing of the Early Childhood Behaviour Questionnaire Very Short Form in
Estonian
Abstract

The goal of the thesis was to adapt and test parent-report Very Short form the Early Childhood Behaviour Questionnaire in Estonian. The sample consisted of 51 children at the age of 18-36 months with Estonian home language.

Internal reliability of ECBQ Very Short Form was low, however adequate reliability was demonstrated for 3 factors. Correlations between behaviours in 3 factors were not significant.

Keywords: temperament, assessment, toddlers

Sissejuhatus

Temperament

Temperamendi definitsioonidest võib pidada klassikaliseks Goldsmithi ja kolleegide (1987: 524) määratlust, mille kohaselt „temperament sisaldab suhteliselt stabiilseid isiksuse baasomadusi, mis mõjutavad ja vahendavad aktiivsuse, reaktiivsuse, emotsionaalsuse ja sotsiaalsuse väljendusi“ Seevastu Putnam ja Rothbart (2006) on määratlenud temperament laiemalt, märkides, et temperament hõlmab isiksuseomadusi, mis kujundavad reaktiivsust ja eneseregulatsiooni. Shiner ja kolleegid (2012) märgivad, et temperamendi määratlemisel ongi tekitanud vaidlust, millised omadused täpselt selle alla kuuluvad. Näiteks on tekitanud erimeelsusi, kas tähelepanuvõime kuulub temperamendi alla. Samuti on Shineri ja teiste (2012) väitel tekitanud vaidlust, kuivõrd püsivad peavad isiksuseomadused olema, et neid saaks lugeda temperamendi alla kuuluvateks. Aja jooksul on avastatud, et temperamendi hulka kuuluvad omadused on dünaamilisemad kui varasemalt arvati. Eelnevat arvesse võttes on Shiner jt (2012: 437) pakkunud välja temperamendi uue definitsiooni, mille järgi „temperamendiomadused on varaselt avalduvad baasomadused aktiivsuse, afektiivsuse, tähelepanu ja eneseregulatsiooni valdkonnas, kusjuures need omadused kujunevad geneetiliste, bioloogiliste ja keskkonnategurite keeruka koosmõju tulemusena“

Rothbart (2011) on nimetanud temperamenti isiksuse tuumaks ehk oluliseks ja keskseks osaks isiksuseomadustest, kusjuures temperamendile on iseloomulik selle suhteline stabiilsus pikema aja jooksul. Temperament on seotud inimesel tekkivate emotsionaalsete reaktsioonidega ja võimega neid reaktsioone reguleerida nii negatiivsete kui positiivsete emotsioonide juures (Putnam & Gartstein, 2017).

Goldsmith jt (1987) järgi on temperament iseseisev psühholoogiline omadus, mis tähendab, et see ei kuulu ühegi teise omaduse alla ega ole sellest tuletatud. Temperament on eristuv motivatsioonist, emotsionaalsusest, aktivatsioonist ja kognitsioonist. Samal ajal temperament mõjutab inimese käitumist koosmõjus eelnevalt nimetatud omadusega.

Temperament on mitmemõõtmeline omadus ja sellest tulenevalt saab selle mõõtmisel eristada erinevaid dimensioone. Teadlastel on erinevad seisukohad selles, millised on temperamendi koostisosad (Goldsmith *et al.*, 1987). Teadlased on koostanud erinevaid loetelusi temperamendi dimensioonidest, kusjuures tavaliselt need sisaldavad nii negatiivsete kui positiivsete emotsioonidega seotud omadusi. Temperamendi puhul on välja toodud järgmised

dimensioonid: hirm/käitumise pidurduslikkus, ärrituvus/frustratsioon, positiivne emotsionaalsus, aktiivsuse tase, tähelepanu püsivus, sensoorne tundlikkus (Zentner & Bates, 2008). See loetelu ei ole lõplik, vaid peegeldab üksnes selgemini välja joonistuvat ühisosa erinevate teadlaste käsitlustest.

Temperament avaldub vastusena välisele stiimulile, võimalusele, ootusele või nõudmisele. Kuna inimeste temperament on erinev, siis see selgitab, miks samad stiimulid võivad eri inimestel kutsuda esile erinevat käitumist. (Goldsmith *et al.*, 1987) Temperament kujundab inimese käitumist ja seetõttu on leitud, et temperamendi kaudu saab ennustada erinevat tüüpi käitumisprobleeme (Zentner & Bates, 2008). Kuna temperament on vaid üks inimese käitumist kujundavatest teguritest, siis ei määra temperament lõplikult inimese käitumist, vaid see muudab teatud tüüpi käitumise mõnes olukorras tõenäolisemaks (Goldsmith *et al.*, 1987). Shiner jt (2012) on väitnud, et temperamendi põhjal saab ennustada inimese käitumist teatud situatsioonides keskmiselt. Näiteks, kuidas ta antud olukorras sajab juhust kõige rohkem arv kordi käituks, kuid igal üksikul juhtumil võivad temperamendi alusel tehtud käitumisproгноosid osutuda ekslikeks.

Temperament on inimesel alates imikueast kuni surmani, ehk selle kaudu saab kirjeldada nii imikuid, lapsi, täiskasvanuid kui ka eakaid inimesi (Goldsmith *et al.*, 1987). Temperament on aja jooksul muutuv, mistõttu pakub psühholoogidele huvi selle muutumine inimese eluetappide jooksul, sh lapse arenguga seoses. Siiski on leitud, et temperament on suhteliselt stabiilne (eriti lühiajalises perspektiivis) ja olulisemad muutused toimuvad tavaliselt üksnes pikemate perioodide jooksul (Putnam *et al.*, 2008).

Teadlaste seas ei ole üksmeelt, millal temperament täpselt avalduma hakkab. Osa teadlastest on seisukohal, et temperament on lapsel olemas sünnihetkel ja, et see võib esineda isegi sünnieelselt (Rothbart, 2011). Samas leidub ka seisukohti, et imikud hakkavad üksteisest temperamendi poolest erinema 2-3 kuu vanuses (Mathiesen & Tambs, 1999). Samas ollakse aga üksmeelel, et pärilikkus mõjutab temperamendi kujunemist ning on täheldatud, et suguluses olevad inimesed on temperamendi poolest sarnased (Saudino, 2005).

1,5-3 aastase lapse areng

1,5-3 aasta vanuses toimuvad lapse arengus mitmed suured muutused ning osa neist muutustest on seotud temperamendiga (Gleason & Zeanah, 2005). Temperament on nimetatud vanuses oluline, sest sel perioodil toimuvad olulised arengud selles, kuidas laps käitub oma vajaduste

rahuldamise nimel (Gleason & Zeanah, 2005) ning samuti toimuvad olulised muutused suhtlemises (Mayes *et al.*, 2007). Rothbart (2011) järgi sõltub lapse temperamendist, milliseid elukogemusi ta saab ning kuidas laps käitub, et rahuldada oma vajadusi ja saavutada oma eesmärgid. Samuti mõjutab temperament seda, kuidas laps suhtleb teiste inimestega ning kuidas ta tuleb toime erinevate olukordadega.

Samas vanusevahemikus 1,5-3 aastat toimuv kognitiivne areng toob kaasa olulised muutused selles, kuidas laps ümbritsevat maailma tajub. Umbes 18 kuu vanuseks saades hakkab laps mõistma, et objekte on võimalik kujutada sümbolite kaudu. Laps hakkab mängima sümbolistlikult ehk kasutama üht tüüpi objekte teist tüüpi objektide kujutamiseks (mänguasi kujutab reaalses elus olevat objekti). Samuti hakkab laps mõistma, et sõnad tähistavad objekte ja järgneval 18 kuul toimub sõnavara plahvatuslik kasv. (Mayes *et al.*, 2007)

1,5-3 aasta vanuselt hakkavad lapsed mõistma ja väljendama oma vajadusi. Laps hakkab kasutama ning kombineerima sõnu, et oma vajadustest teada anda (Mayes *et al.*, 2007). Hakkavad arenema läbirääkimisoskused ning laps hakkab neid rakendama (eelkõige vanematega) oma vajaduste rahuldamise eesmärgil (Gleason & Zeanah, 2005).

Ümbritseva maailma tajumisega seotud muutustega kaasnevad muutused lapse käitumises ja mängus. Kui varasemalt laps jäljendas täiskasvanute käitumist üksnes siis, kui ta seda parasjagu vahetult pealt nägi, siis nüüd võib laps jäljendada käitumist, mida ta on varem näinud (Mayes *et al.*, 2007). 1,5-3 aasta vanuses õpib laps väljendama mitmeid uusi emotsioone. 18 kuu vanusena hakkab laps väljendama piinlikkust, empaatiat ja kadedust (Gleason & Zeanah, 2005). 24 kuu vanused lapsed väljendavad uhkus- ja häbitunnet (Gleason & Zeanah, 2005).

Lisaks enda emotsioonidega seotud teadlikkuse tekkimisega, hakkavad lapsed 24-36 kuu vanuses mõistma teiste inimeste emotsioone, millele aitab kaasa keeleline areng. Lapsed hakkavad kuulnud kõne põhjal mõistma, kuidas teised inimesed oma emotsioone väljendavad. Lisaks areneb neil võime näha asju teiste inimeste vaatenurgast (Swim & Watson, 2010). Teise ja kolmanda eluaasta jooksul hakkavad lapsed tundma empaatiat. Sealjuures sõltub empaatiavõime areng nii pärilikkusest kui keskkonnast, milles mängib rolli lapse ja vanemavaheline suhe. Empaatiavõime areng on seotud lapse kognitiivsete võimete ja emotsioonide reguleerimise arenguga (Robinson, 2010).

Selles vanuses hakkab laps tundma huvi oma eakaaslaste vastu, hakkab nendega suhtlema ja koos mängima. (Gleason & Zeanah, 2005). Sealjuures esialgu mängib laps eakaaslaste

juuresolekul üksinda, kuid hiljem hakkavad lapsed mängima eakaaslastega koostööl ja suhtlusel põhinevaid mängu (Swim & Watson, 2010). Lisaks sellele hakkavad lapsed alates 2 aasta vanusest tegema koostööd teiste inimestega probleemide lahendamisel ning muudes ühistes tegevustes nagu lihtsamad majapidamistööd (Hay & Cook, 2010).

2-3 aasta vanuses hakkavad lapsed mõistma, kuidas nende käitumine avaldab mõju teistele inimestele (Swim & Watson, 2010). Sellega seoses hakkab lapsel arenema prosotsiaalne käitumine. Seda iseloomustavad teiste inimeste aitamine ja katsed neid lohutada. Samuti on alates 2 aasta vanusest lastele iseloomulik positiivne suhtumine teiste inimeste palvete täitmisesse (Hay & Cook, 2010). Sarnaselt empaatiavõimele on prosotsiaalse käitumise areng seotud keskkonnaga, milles laps viibib, sest selles vanuses lapsed õpivad täiskasvanute käitumist jäljendamise kaudu (Robinson, 2010).

1,5-3 aastastel lastel areneb märkimisväärselt ka emotsioonide reguleerimise võime. Selle tulemusena hakkavad lapsed jälgima ja teadlikult juhtima oma emotsionaalseid reaktsioone, seal juures kasutama emotsioonide väljendamist oma eesmärkide saavutamiseks. Emotsioonide reguleerimine on seotud temperamendiga, kusjuures mõnda tüüpi temperamendiga lastel on keerulisem oma emotsioone juhtida. Kuigi temperament on osaliselt pärilik, areneb see tulenevalt keskkonnast, milles laps viibib, mis omakorda toob kaasa muutuseid emotsioonide reguleerimises (Thompson *et al.*, 2010). Tulenevalt sellest, et temperament on aeglaselt muutuv, siis avaldub keskkonna mõju temperamendile aegamööda. Sellest tulenevalt on varases eas temperament suhteliselt rohkem mõjutatud pärilikkuse poolt (Goldsmith *et al.* 1987). Samal ajal on temperamendi muutused varases eas lastel kiiremad kui vanematel lastel (Roberts & DelVecchio, 2000).

Varase lapse käitumise küsimustik

Laste temperamendi mõõtmiseks on teadlased koostanud mitmeid erinevaid mõõdikuid. Üheks esimeseks uuringuks, milles põhjal töötati välja mõõdik laste temperamendi hindamiseks oli New Yorki põlvkonnauuring (*NYLS – New York Longitudinal Study*), milles uuriti 133 last alates kolme kuu vanusest kuni täiskasvanuks saamiseni (Zentner & Bates, 2008). Uuringu tulemusena selgitati välja temperamendi üheksa dimensiooni, mis jagunesid kolme faktori vahel: kerge temperament (*easy temperament-rhythmic*), raske temperament (*difficult temperament-arhythmic*) ja aeglaselt soojenev temperament (*slow-to-warm-up temperament*). Faktorite tuvastamisel lähtuti nii faktoranalüüsist kui kvalitatiivsest hinnangust (Thomas &

Chess, 1986). Sealjuures tuleb arvestada, et NYLS küsimustik oli juba eelnevalt koostatud, ning analüüsi tulemuste põhjal valiti sellest välja küsimused, mida sai kasutada laste temperamendi hindamiseks.

Teiseks olulisemaks varem välja töötatud laste temperamendi mõõdikuks on EAS (Emotionality–Activity–Sociability). Selle lähenemise juures eristatakse temperamendi kolme dimensiooni: emotsionaalsus, aktiivsus ja sotsiaalsus ning EAS küsimustikus vastab nendest igaühele üks alaskaala (Lyon & Plomin, 1981). EAS küsimustikku on hiljem lisatud neljanda alaskaalana impulsiivsus, mille tulemusena on saadud EASI küsimustik (Buss & Blomin, 1986). Samuti on esialgsest EAS küsimustikust töötatud välja muudetud versioon, milles sotsiaalsus on asendatud argusega (Mathiesen & Tambs, 1999).

Varasematel skaaladel on mitmeid puuduseid. NYLS töötati välja kliinilistel eesmärkidel ning selle alaskaalade väljatöötamisel ei pööratud tähelepanu sellele, et need oleksid kontseptuaalselt erinevad. Seetõttu on mitmed alaskaalad üksteisega kattuvad. NYLS töötati välja 2-6 kuuste imikute andmetel ja seetõttu pole see sobiv kasutamiseks vanematel lastel (Rothbart *et al.*, 2001). Tänapäeval kasutavad vaid üksikud psühholoogid veel NYLS skaalat (Zentner & Bates, 2008). EAS skaala puhul esineb sarnane probleem, et selle alaskaalad ei ole teoreetiliselt põhjendatud, vaid töötatud välja empiiriliselt, võttes aluseks nimekirja varases eas avalduvatest pärilikest tunnustest (Goldsmith *et al.*, 1987). Samuti on hiljem jõutud seisukohal, et EAS alaskaalad võimaldavad temperamenti mõõta vaid piiratud ulatuses, jättes osa selle aspekte vaatluse alt välja (Putnam *et al.*, 2014). Erinevalt NYLS mõõdikust, on EAS küsimustik ka tänapäeval jätkuvalt kasutusel (Bould *et al.*, 2013).

Varase lapseea käitumise küsimustik (ECBQ – *Early Childhood Behavior Questionnaire*) on töötatud välja Putnami ja kolleegide (2006) poolt väikelaste temperamendi hindamiseks ning selle koostamise aluseks on kaks varasemat küsimustikku: *Children's Behavior Questionnaire* (CBQ) ja *Infant Behavior Questionnaire-Revised* (IBQ-R).

Lapseea käitumise küsimustik (CBQ – *Children's Behavior Questionnaire*) on mõeldud 3-8 aastaste laste temperamendi uurimiseks ning selles käsitletakse temperamenti kui lapse reaktiivsuses ja eneseregulatsioonis esinevatel individuaalsetel erinevustel põhinevaid isiksuseomadusi (Rothbart *et al.*, 2001). Siinkohal käsitletakse reaktiivsust kui motoorsete, afektiivsete ja sensoorsete süsteemide aktivatsiooni. Eneseregulatsioon on seotud protsessidega, mis suurendavad või vähendavad reaktiivsust. Erinevalt varasematest

küsimustikest on CBQ küsimustiku alaskaalat selge teoreetilise põhjendusega. Sealjuures võetakse arvesse, et temperament võib lapse arenedes nii pärilikkusest kui ka elukogemusest tulenevalt aja jooksul muutuda. CBQ küsimustiku standardvorm sisaldab 195 küsimust ning sellele on 15 alaskaalat. Küsimustiku suur skaalade arv võimaldab saada väga mitmekülgset hinnangut lapse temperamendile (Rothbart *et al.*, 2001). Hiljem on CBQ küsimustikust töötatud välja ka lühike ja väga lühike vorm (Putnam *et al.*, 2006).

Täiendatud imikuea käitumise küsimustik (*IBQ-R – Infant Behavior Questionnaire-Revised IBQ-R*) on mõeldud kasutamiseks 3-12-kuustel laste temperamendi hindamiseks. Küsimustik on mõeldud vastamiseks lapsevanematele (Putnam *et al.*, 2014). IBQ-R küsimustik on edasiarendatud versioon imikuea käitumise küsimustikust (*IBQ – Infant Behavior Questionnaire*) (Rothbart, 1986). IBQ küsimustik sisaldab kuut alaskaalat, IBQ-R küsimustikule on aga lisatud kaheksa täiendavat alaskaalat, seega on sellele kokku 14 alaskaalat. Sarnaselt CBQ küsimustikule lähtuvad IBQ ja IBQ-R küsimustikud sarnasest teoreetilisest alusest, et temperament on seotud lapse individuaalsete erinevustega reaktiivsuses ja eneseregulatsioonis (Putnam *et al.*, 2014).

CBQ ja IBQ-R ei sobi 1,5-3 aastaste laste temperamendi mõõtmiseks, sest nendes olevad küsimused ei vasta selles vanuses laste arengule ja iseloomulikule käitumisele. ECBQ küsimustik arendati välja olukorras, kus olid juba eelnevalt olemas küsimustikud imikute ning 3-aastaste ja vanemate laste temperamendi mõõtmiseks, kuid vanusevahemiku 1,5-3 aastat jaoks oli olemas üksnes väikelaste käitumise hindamise küsimustik (*TBAQ – Toddler Behavior Assessment Questionnaire*) (Putnam *et al.*, 2006). TBAQ oli algselt mõeldus kasutamiseks 1,5-2 aasta vanustel lastel, kuid hiljem leidis see kasutust ka 2-3 aastastel lastel. TBAQ sisaldab viite alaskaalat ning koosnes 108 küsimustikust (Goldsmith, 1996). Kuna aga TBAQ osutus väikelaste temperamendi mõõtmisel liialt kitsaks, siis sellest tulenevalt tekkis vajadus uue küsimustiku arendamiseks. Võrreldes TBAQ-ga läheneb ECBQ väikelaste temperamendile laiemalt ning see toetub teistsugusele teoreetilisele alusele. Kui TBAQ järgi põhineb temperament üksnes individuaalsetes erinevustes emotsionaalsuses, siis ECBQ põhineb eeldusel, et temperament hõlmab ka motoorseid ja sensoorid süsteeme ning eneseregulatsiooni protsesse (Putnam *et al.*, 2006). ECBQ töötatigi esialgu välja lisana TBAQ-le (Putnam *et al.*, 2006).

ECBQ küsimustik koosneb 18 alaskaalast ning see on mõeldud kasutamiseks 1,5-3-aastaste laste temperamendi hindamiseks. Küsimustik on mõeldud täitmiseks lapsevanematele või

hooldajatele (Putnam *et al.*, 2006). ECBQ küsimustiku alaskaalad jagunevad kolmeks faktoriks järgmiselt:

- Negatiivne afekt (*Negative affect*) (alaskaalad ebamugavus (*discomfort*), hirm (*fear*), frustratsioon (*frustration*), motoorne püsivus (*motor activation*), kurbus (*sadness*), tajutundlikkus (*perceptual sensitivity*), argus (*shyness*), rahunemisvõime (*soothability*));
- Postiivne afekt (*Surgency*) (alaskaalad impulsiivsus (*impulsivity*), aktiivsus (*activity level*), kõrge intensiivsusega meeldivustunne (*high intensity pleasure*), sotsiaalsus (*sociability*), positiivsuse eeldamine (*positive anticipation*);
- Pingutuslik kontroll (*Effortful Control*) (alaskaalad pidurduslik kontroll (*inhibitory control*), tähelepanu ümbersuunamine (*attention shifting*), madala intensiivsusega meeldivustunne (*low intensity pleasure*), füüsiline lähedus (*cuddliness*), tähelepanu fokuseerimine (*attentional focusing*).

ECBQ küsimustiku väljatöötamisel lähtuti CBQ ja IBQ-R faktorstruktuurist. Küsimustiku väljatöötamisel lähtuti 138 lapsevanema või hooldaja seas läbiviidud küsitlustes, kus laste vanus jäi vahemikku 17-31 kuud. Esialgu oli küsimustikus 267 küsimust, kuid hiljem eemaldati sellest küsimused, mis vähendasid alaskaalade reliaablust või mis olid tugevas korrelatsioonis teiste alaskaaladega (Putnam *et al.*, 2006).

ECBQ küsimustikust on välja töötatud pikk, lühike ja väga lühike versioon. Küsimustiku pikk versioon sisaldab 201 küsimust, lühike versioon 107 küsimust ja väga lühike versioon 36 küsimust. ECBQ pikk ja lühike versioon sisaldava mõlemad 18 alaskaalat, kuid väga lühikeses versioonis on kolm alaskaalat, mis võimaldavad mõõta üksnes kõige üldisemaid temperamendi dimensioone (Putnam *et al.*, 2010). ECBQ lühikese ja väga lühikese versiooni väljatöötamine on ajendatud sellest, et küsitluse pikk versioon on väga mahukas, mistõttu selle täitmine on aeganõudev. Kui uurijad tahavad lisaks temperamendile koguda samadelt lastelt veel teisigi andmeid ja anda täitmiseks teisi küsimustikke, siis võib ECBQ pika versiooni kasutamisel olla uuringus osalejate jaoks liiga koormav (Putnam & Rothbart, 2006). Sageli ei ole uuringutes temperamendi detailne käsitus põhifookuseks, vaid selle asemel soovitakse näiteks uurida seoseid temperamendi ja teiste näitajate vahel. Sellistel juhtudel võib olla piisav kui temperamenti käsitletakse üldisemalt. Kui uurijatel on võimalik valida erineva pikkusega ECBQ versioonide vahel, siis annab see neile valikuvabaduse valida antud uuringu jaoks

sobivaim küsimustik. Lühikese või väga lühikese vormi kasutamine annab märkimisväärse ajalise kokkuhoiu võrreldes küsimustiku pika versiooniga, sest ECBQ pika versiooni täitmiseks kulub keskmiselt 60 minutit, samas kui lühikese versiooni kasutamisel on ajakulu 30 minutit ja väga lühikese vormi korral vaid 10 minutit (Putnam *et al.*, 2010).

Nii ECBQ küsimustiku pikk, lühike kui väga lühike versioon on osutunud usaldusväärseks mõõdikuks väikelaste temperamendi hindamisel (Putnam *et al.*, 2006; Putnam *et al.*, 2010). ECBQ pika versiooni alaskaalade reliaablust väljendavad Crombachi α väärtused on rohkem kui pooltel hindamistel osutunud kõrgemaks kui 0,8, mida võib pidada väga heaks tulemuseks. Erinevate valimite peal tehtud uuringud on kinnitanud küsimustiku faktorstruktuur stabiilsust. Samuti on küsimustiku katsetamisega selgunud positiivse korrelatsiooni esinemine kahe lapsevanema (või hooldaja) poolt sama lapse kohta antud hinnagute vahel. Samuti on leitud, et ECBQ alusel antud hinnangud on kõrge stabiilsusega 6-12-kuulise perioodi kestel ja keskmise stabiilsusega 18-36-kuulise perioodi jooksul (Putnam *et al.*, 2006). ECBQ lühikese ja väga lühikese küsimustik reliaabluse hinnangud on jäänud pika küsimustiku omadele alla, kuid enamasti on nende puhul Crombachi α väärtused ületanud 0,7. Samuti on leidnud kinnitust, et ECBQ pika, lühikese ja väga lühikese skaala põhjal saadud hinnangud on omavahel tugevas positiivses korrelatsioonis. ECBQ lühikese ja väga lühikese skaala puhul on samuti leidnud kinnitust positiivne korrelatsioon kahe lapsevanema poolt antud hinnagute vahel. Samuti on ECBQ lühikese ja väga lühikese küsimustiku puhul avaldunud hinnagute samaväärne ajaline stabiilsus nagu küsimustiku pika versiooni kasutamisel (Putnam *et al.*, 2010).

ECBQ on väikelaste temperamendi mõõtmisel laialdasel kasutatav mõõdik. Kui mõõdik töötati välja 2006. aastal, siis juba järgmise kolme aasta jooksul tõlgiti see kümnesse keelde ning seda kasutati 400 uurimisprojekti (Putnam *et al.*, 2010). Järgnevatel aastatel on ECBQ mõõdiku populaarsus jätkunud, millele annavad kinnitust selle tõlkimine uutesse keeltesse, näiteks 2015. aastal jaapani keelde (Sukigara *et al.*, 2015) ja 2018. aastal poola keelde (Stępień-Nycz *et al.*, 2018). ECBQ on leidnud rakendust väikelaste temperamendi uurimisel erinevas kontekstis, näiteks seondult koolieelsete laste käitumisprobleemidega (Garstein *et al.*, 2012), selgitamaks välja ema rasedusaegse psühholoogilise seisundi seost lapse temperamendiga (Blair *et al.*, 2011) või hindamaks lapse temperamendi arengut esimeste eluaastate jooksul (Putnam *et al.*, 2008).

Kultuurierinevused temperamendis

Erinevatest piirkondadest pärinevad inimesed on erinevate käitumisviisidega ning seda

erinevust on selgitatud kultuuridevahelise erinevusega temperamendis (McCrae, 2001). Kultuuridevahelist erinevust temperamendis on täheldatud juba väikelastel, kuid selle kohta on leitud kinnitust ka vanemate laste ja täiskasvanute osas. Sealjuures on leitud, et kultuuridevahelised erinevused temperamendis on seotud kultuuride geograafilise paiknemisega. Näiteks saavad eurooplased võrreldes Aasia ja Aafrika kultuuridega kõrgemaid tulemusi ekstravertsuses ja avatuses. Lisaks on põhja-eurooplaste neurootilisuse tase kõrgem võrreldes Lõuna-Euroopa kultuuridega. (McCrae 2001, 2002; Allik & McCrae, 2004). Kultuurilisi erinevusi temperamendis on seostatud nii keskkonna kui geneetiliste põhjustega (Putnam & Gartstein, 2017). Selleks, et hinnata väikelaste temperamenti erinevates kultuurides, on aga vaja, et hindamiseks kasutatav mõõdik adapteeritakse erinevatesse keeltesse.

Käesoleva töö eesmärk on ECBQ väga lühikese versiooni adapteerimine ja adapteeritud küsimustiku katsetamine eesti keeles. ECBQ väga lühike versioon koosneb kolmest faktorist: 1) negatiivne afekt, 2) positiivne afekt ja 3) pingutuslik kontroll. Igas osas on 12 väidet. Oletame, et ühte faktorisse kuuluvatel väidetel on omavahel positiivsed korrelatsioonid ning eri faktoritesse kuuluvad väited ei ole omavahel korreleeritud. Samuti oletame, et nii kogu küsimustiku kui eraldi iga faktori sisemine reliaablus on kõrge.

Meetod

Valim

Uuringus osales 61 last vanuses 14 kuni 59 kuud, kellest peale andmete korrastamist jäi uuringusse 51 last (7 last jäid välja vanuse tõttu ning 3 last põhjusel, et kodune keel ei olnud eesti keel). Neist 21 olid tüdrukud (41,2%) ja 30 olid poisid (58,8%). Laste keskmine vanus oli 26,51 kuud (SD = 5,15), varieerudes 18-36 elukuuni.

Kõikidest osalenud lastest käis lastehoius 62,7% ning 37,3% olid kodused. Osalejatest oli 17 ainukesed lapsed peres (33,3%), 27 lapsel (52,9%) oli üks õde või vend, 6 lapsel (11,8%) oli õdesid-vendi kaks ning üks laps oli päris neljalapselisest perest.

Sünnijärjekorra osas jagunes valim järmiselt: esmasündinuid oli 54,9%, teisenä sündinuid 33,3%, 3nda lapsena sündinuid 9,8% ja üks laps (2,0%) oli peres neljas.

Laste emadest ühel (2,0%) oli doktorikraad, 62,8%-l oli kas bakalaauruse või magistrikraad, 31,4%-l oli kas kesk-/keskeri- või kutseharidus ning 3,9%-l põhiharidus. Laste isadest oli bakalaauruse või magistrikraadiga 41,2%, kesk-, keskeri- või kutseharidusega 47%, põhiharidusega 9,8% ja ühe lapse isa kohta (2,0%) puuduvad andmed.

Mõõtevahendid

Käesoleva uuringu tarbeks tõlgiti ECBQ väga lühike versioon eesti keelde. Selleks telliti väidete professionaalne tõlge ja paralleelselt koostasid omapoolse tõlke käesoleva töö autor ning juhendaja. Kolme tõlkeversiooni põhjal valiti välja väited, mis olid nii sisuliselt täpsed kui ka keeleliselt selged ja küsimustiku vaatas omakorda üle keeleteoimetaja. Tõlgitud ja keeleliselt toimetatud küsimustik tõlgiti tagasi inglise keelde, et tagada eesti- ja ingliskeelse versioonide ekvivalentsus. Lisaks viidi läbi pilootuuring 4 lapse vanematega, mille tagasidest järelalus, et küsimused on keeleliselt selgelt sõnastatud ja tulemustest, et väidetele antud hinnangud olid varieeruvad. Enne andmete kogumist andis adapteeringule omapoolse kinnituse originaali üks autoritest, prof Samuel P. Putnam.

ECBQ väga lühike versioon koosneb 36-st väitest, mille puhul hindasid 1,5-3aastaste laste vanemad oma lapse käitumise esinemise sagedust 7-pallisel Likerti skaalal vahemikus “mitte kordagi” kuni “iga kord”. Lisaks on igal väitel ka vastusevalik “ei kehti.”

Lisaks ECBQ väidetele küsiti taustainfot: lapse sünniaeg, sugu, kodune keel, osalemine lastehoius, õdede ja vendade arv, sünnijärjekord, vanemate haridustase.

Adapteeritud küsimustik koos 11 taustaküsimusega sisestati Tartu Ülikooli Psühholoogia Instituudi veebiuuringute keskkonda Kaemus (<http://kaemus.psych.ut.ee>), mida levitati Saku lasteaedade Terake ja Päikesekild sõimerühmade lapsevanemate seas ning töö autori sotsiaalmeediavõrgustikus. Laste kohta käivaid kirjeldusi hindasid nende vanemad. Vastajatest 98% olid uuringus osaleva lapse emad ja üks vastanuist oli isa (2%).

Andmete kogumine toimus vahemikus 13.-24.11.2018.

Andmeanalüüs

Andmete töötlemine toimus programmis SPSS, mille käigus tehti korrelatsioonanalüüs ja arvutati Cronbach'i alfa (α) väärtused. Keskvaartuste, hajuvusnäitajate, korrelatsioonikoefitsientide ja Cronbach'i alfa väärtuste arvutamiseks muudeti vastusevariant „ei kehti” puuduvateks väärtusteks, et kõrvaldada selle mõju analüüsi tulemustele. Statistilise tõenäosuse olulisuse nivooks määrati 0,05 ($p < 0,05$).

Tulemused

Alljärgnevalt antakse ülevaade vanemate hinnangul antud laste käitumiste kirjelduste kohta „Varajase lapsepõlve käitumise küsimustiku“ faktorite kaupa. Iga faktori kohta esitatakse tabel, kus küsimused on järjestatud pingeritta keskväärtuste alusel ning küsimuse ees olev number tähistab küsimuse järjekorranumbrit küsimustikus. Kuna käitumise eri aspekte hinnati 7-astmelisel skaalal 1–7, kus keskmine on 4, siis 4-st suuremad keskväärtused näitavad, et antud käitumise aspekt esineb keskmisest sagedamini ning 4-st väiksemad keskväärtused näitavad, et antud käitumise aspekt esineb keskmisest harvem.

Tabelis 1 on toodud andmed, mis kirjeldavad negatiivse afekti väljendamist väikelastel nende vanemate hinnangul. Tabelis 1 näeme, et lapsevanemate hinnangul hakkavad lapsed sageli jonnima, kui nad midagi ei saa, kuid samas on nad sageli kergesti rahustatavad.

Tabel 1. Lapsevanemate hinnangud negatiivse afekti sagedusele väikelaste käitumises

n = 51	Aritmeeti- line kesk- mine	Standard- hälve	Miinumum	Maksimum	Mediaan	Ei kehti N
34.Kui teie laps oli endast väljas, kui tihti ta oli kergesti rahustatav?	4,98	1,827	1	7	6	0
26.Kui laps palus midagi ning teie ütlesite EI, kui tihti ta hakkas jonnima?	4,32	1,609	1	7	4,5	1
2.Kui teie lapsel oli raskusi mõne ülesande täitmisega (nt ehitamine, joonistamine, riietumine), kui tihti ta ärritus kergesti?	3,56	1,668	1	7	4	1
22.Kui te ütlesite EI, kui tihti teie laps hakkas kurvalt nutma?	3	1,72	1	7	2	0
33.Kui teie laps oli endast väljas, kui tihti ta nuttis kauem kui 3 minutit isegi siis, kui teda lohutati?	2,88	1,829	1	7	2	0
1. Kui avalikus kohas (näiteks poes) lähenes võõras inimene, kui tihti teie laps klammerdus lapsevanema külge?	2,7	1,753	1	7	2	1
19.Avalikus kohas, kui tihti teie laps paistis kartvat suuri lärmakaid sõidukeid?	2,63	1,976	1	7	2	8
23.Pärast põnevat tegevust või sündmust, kui tihti teie laps paistis kurb või nukker?	2,63	1,817	1	7	2	3
10.Rahulike tegevuste ajal, näiteks juttude lugemine, kui tihti teie laps mängis oma juuste, riie vm sellisega?	2,5	1,93	1	7	2	1
17.Igapäevaseid tegevusi tehes, kui tihti teie laps oli häiritud helidest mürarikas keskkonnas?	2,45	1,532	1	6	2	7

16.Igapäevaseid tegevusi tehes, kui tihti teie laps paistis ärrituvat riiete küljes olevate siltide tõttu?	2,19	2,028	1	7	1	3
32.Uut kohta külastades, kui tihti teie laps EI tahtnud sisse minna?	1,81	1,402	1	7	1	8

Tabelis 2 on toodud andmed, mis kirjeldavad positiivse afekti väljendamist väikelastel nende vanemate hinnangul. Tabelis 2 näeme, et vaid ühe erandiga on kõigi käitumise aspektide keskväärtused suuremad kui 4, mis tähendab, et kõiki neid aspekte esineb laste käitumises sageli.

Tabel 2. Lapsevanemate hinnangud positiivse afekti sagedusele väikelaste käitumises

n = 51	Arit-meetiline keskmine	Standard-hälve	Miimum	Maksimum	Mediaan	Ei kehti N
30.Kui teil käis külas tuttav täiskasvanu, nt sugulane või sõber, kui tihti teie laps soovis täiskasvanuga suhelda?	5,74	1,44	1	7	6	1
3.Kui teie koju tuli tuttav laps, kui tihti teie laps otsis selle lapse seltsi?	5,73	1,323	2	7	2	10
4.Kui teie lapsel oli valida erinevate tegevuste vahel, kui tihti ta langetas otsuse väga kiiresti ning asus te-gutsema?	5,67	1,033	2	7	6	0
36.Kui teie laps oli koosviibimisel, kus oli palju tuttavaid täiskasvanuid ja lapsi, kui tihti teie laps nautis paljude erinevate inimestega mängimist?	5,49	1,64	1	7	6	4
13.Uue tegevusega kokku puutudes, kui tihti teie laps läks sellega kohe kaasa?	5,43	1,446	1	7	6	0
25.Enne põnevat sündmust (nt uue mänguasja saamist), kui tihti teie laps oli selle pärast väga elevil?	5,38	1,821	1	7	6	9
9.Kui teie laps sai teada, et külla tulevad täiskasvanud, kes talle meeldivad, kui tihti teie laps läks väga elevile?	5,37	1,648	2	7	6	8
11.Toas mängides, kui tihti teie lapsele meeldisid hoogsad ja lärmakad mängud?	5,2	1,357	1	7	5	0
18.Igapäevaseid tegevusi tehes, kui tihti teie laps näis isegi õhtul energiast tulvil olevat?	4,96	1,702	1	7	5,5	1
24.Toas mängides, kui tihti teie laps jooksis toast tuppa?	4,68	1,743	1	7	5	1
6.Õues mängides, kui tihti teie laps eelistas lõbu ja põnevuse pärast riskeerid	4,6	1,765	1	7	5	4
20.Mängides koos teiste lastega õues, kui tihti teie laps tundus olevat üks aktiivsemaid lapsi?	3,98	1,764	1	7	4	6

Tabelis 3 on toodud andmed, mis kirjeldavad pingutuslikku kontrolli väljendamist väikelastel nende vanemate hinnangul. Tabelis 3 näeme, et lapsed püüavad harva oma vanema kaisust pääseda, väsivad tähelepanu nõudvast tegevusest, lõpetavad keelatud tegevuse ja ootavad kannatlikult soovitud asja saamist.

Tabel 3. Lapsevanemate hinnangud pingutusliku kontrolli sagedusele väikelaste käitumises

n = 51	Aritmeeti- line kesk- mine	Standard- hälve	Miinumum	Maksimum	Mediaan	Ei kehti N
29.Kui hoidsite last süles, kui tihti ta liibus teie vastu?	5,75	1,398	1	7	6	0
28.Kui te oma last hellalt kussutasite, kui tihti ta naeratas?	5,73	1,469	1	7	6	2
5.Kui te veetsite lapsega päeva jooksul või öhtul vaikset hetke, kui tihti teie laps lihtsalt nautis, et talle vaikselt lauldakse?	5,19	1,849	1	7	6	4
31.Teie palvel, kui tihti oli teie laps võimeline olema ettevaatlik mõne kergestipuruneva esemega?	4,98	1,452	2	7	5	4
8.Kui teie laps mängis oma lemmikmänguasjaga, kui tihti ta jätkas mängimist, vastates sama ajal teie märkustele või küsimustele?	4,92	1,635	1	7	5	3
15.gapäevaseid tegevusi tehes, kui tihti teie laps pööras teile tähelepanu kohe, kui te teda hüüdsite?	4,88	1,451	2	7	5	0
7.Kui teie laps mängis oma lemmikmänguasjaga, kui tihti ta mängis kauem kui 10 minutit?	4,61	1,706	1	7	5	2
35.Kui te olite hõivatud, kui tihti teie laps leidis endale teie palve peale mõne muu tegevuse?	4,3	1,568	1	7	4	1
27.Kui palusite lapsel mõne tema poolt soovitud asja (näiteks jäätise) saamist oodata, kui tihti teie laps ootas kannatlikult	3,96	1,538	1	6	4	1
21.Kui te ütlesite Ei, kui tihti teie laps lõpetas keelatud tegevuse?	3,78	1,46	1	7	4	0
14.Olles ametis tähelepanu nõudva tegevusega, nagu klotsidest ehitamine, kui tihti teie laps väsis sellest tegevusest suhteliselt kiiresti?	3,16	1,39	1	6	3	1
12.Kui te oma last hellalt kussutasite või kallistasite, kui tihti ta püüdis minema pääseda?	2,9	1,46	1	6	3	0

Korrelatsioonanalüüs näitas, et statistiliselt olulisi seoseid lapsevanemate poolt väidetele antud sagedushinnangute vahel on vähe ning need seosed on valdavalt keskmise tugevusega ($0,3 \leq r \leq 0,7$), üksikutel juhtudel nõrgad ($r < 0,3$). Tugevaid seoseid ($r > 0,7$) ei esinenud mitte üheski küsimustiku osas. Kõige enam oli statistiliselt olulisi seoseid küsimustiku esimeses osas (negatiivne afekt), kus korreleerus 18 küsimuste paari, mille korrelatsioonikoefitsiendid olid vahemikus $r = 0,29$, $p < 0,05$ ja $r = 0,70$, $p < 0,001$ (küsimusega 1 korreleerusid küsimused 10, 17, 19, 32; küsimusega 2 küsimused 26 ja 33; küsimusega 10 küsimus 19; küsimusega 16 küsimused 23 ja 32; küsimusega 17 küsimused 19 ja 34; küsimusega 19 küsimused 32, 33, 34; küsimusega 22 küsimus 26; küsimusega 23 küsimused 33 ja 34; küsimusega 33 küsimus 34). Küsimustiku teises osas (positiivne afekt) korreleerus statistiliselt oluliselt 7 küsimuste paari, millede korrelatsioonikoefitsiendid jäid vahemikku $r = 0,30$, $p < 0,05$ ja $r = 0,43$, $p < 0,005$ (küsimusega 4 küsimused 13, 20, 36; küsimusega 20 küsimus 24; küsimusega 36 küsimused 3, 24 ja 30). Kolmandas osas (pingutuslik kontroll) korreleerus statistiliselt oluliselt 8 küsimuste paari, millede korrelatsioonikoefitsiendid olid vahemikus $r = 0,29$, $p < 0,05$ ja $r = 0,46$, $p < 0,001$ (küsimusega 7 korreleerus küsimus 35; küsimusega 12 küsimused 14 ja 15; küsimusega 14 küsimus 35; küsimusega 21 küsimused 27 ja 28; küsimusega 27 küsimus 31; küsimusega 28 küsimus 29).

Lisaks arvutati küsimustiku eri osade ja küsimustiku kui terviku Cronbach'i α väärtused. Ideaalis võiks Cronbachi α väärtused jääda 0,7 ja 0,9 vahele ($0,7 \leq \alpha \leq 0,9$). Uue küsimustiku esmakordsel testimisel küsimustiku arendamise eesmärgil võib lugeda aktsepteeritavaks ka Cronbachi α väärtuse 0,6 (Garson, 2016). Tabelis 4 näeme, et küsimustiku esimese osa (negatiivne afekt) Cronbachi α väärtus on suurem kui 0,7. Arvestades korrelatsioonanalüüsi tulemusi, kus nägime, et selles küsimustiku osas oli statistiliselt olulisi seoseid kõige rohkem, on ka suhteliselt kõrge alfa väärtus ootuspärane. Teises ja kolmandas osas on α väiksem kui 0,7, kuid siiski suurem kui 0,6. Arvestades asjaoluga, et tegu on küsimustiku esmakordse testimisega Eesti kultuuriruumis, võib selle alfa väärtuse lugeda rahuldavaks. Rahuldavaks aga ei saa pidada küsimustiku kui terviku Cronbachi α väärtuse jäämist alla 0,6.

Tabel 4. Küsimustiku osade kirjeldavad statistikud ja Cronbachi alfa väärtused.

Käitumise kategooria	Väidete arv	Vastanute arv	Aritmeetiline keskmine	Standardhälve	Cronbachi alfa
1. Negatiivne afekt	12	34	2,85	0,871	0,720
2. Positiivne afekt	12	27	5,20	0,699	0,666
3. Pingutuslik kontroll	12	38	4,83	0,686	0,613
Kogu küsimustik	36	19	–	–	0,596

* *Vastanute arv - vastanud, kes olid andnud hinnangu kõikidele väidetele, st. ei olnud kasutanud vastuse varianti “Ei kehti”*

Arutelu

Käesoleva töö eesmärgiks oli adapteerida Varase lapsea käitumise küsimustiku väga lühike versioon eesti keelde ning katsetada adapteeritud küsimustikku, hinnates selle reliaablust. Kuna valim oli väike ja selektiivne, siis ei ole käesoleva töö tulemustel üldistavat jõudu, kuid need pakuvad mõtteainet järgnevate uurimistööde jaoks.

Analüüsi tulemustest selgub, et kogu küsimustiku sisemine reliaablus on madal ning ühte faktorisse kuuluvate väidete vahelisi statistiliselt olulisi korrelatsioone oli vähe ning needki valdavalt keskmise tugevusega või nõrgad. Seega hüpotees ühe faktori väidete omavahelistest positiivsetest korrelatsioonidest ei saanud kinnitatud. Võimalik, et väidete seosed faktorisiselt ei ilmnunud valimi väiksuse tõttu. Kuna küsimustikule vastamisel kasutati palju vastuse variant “Ei kehti”, siis vähendasid need analüüsis osalevaid tunnuseid veelgi.

Üks põhjuseid, miks tõenäoliselt esineb väga palju vastuse variant “Ei kehti”, on küsimustiku alguses juhendis välja toodud ajaline periood väidete kohta: “möödunud kahe nädala jooksul”. Siin tasub kaaluda, kas ajalise piirangu ära jätmist või siis pikendada seda oluliselt, nt. “möödunud kahe kuu jooksul”. See vähendaks “Ei kehti” vastuste hulka ja võimaldaks paremaid tulemusi. Käesolevas töös on 7 sellist väidet, kolm esimeses faktoris ja neli teises faktoris, kus “Ei kehti” vastuseid on rohkem kui 10% ning antud küsimustikus “Ei kehti” vastus võrdub puuduva väärtusega. Samas tõenäosus “Ei kehti” vastusele on väga suur 2-nädalase

ajapiirangu tõttu, sest kui laps on näiteks 1,5 aastane, siis on suur tõenäosus, et ta ei koge kahe nädala jooksul “mürarikast keskkonda”, “suuri lärmakaid sõidukeid” või “külasta uut kohta”. Samuti ei pruugi olla lapsele koju külla tulnud tuttavaid lapsi või täiskasvanuid viimase paari nädala jooksul.

Korduval küsimustiku katsetamisel tasub kaaluda ka vajadust küsida lapse nime, sest mitmel korral võtsid uuringus osalejad ühendust, et täpsustada nime info vajadust ja ühel korral anti teada, et nime küsimise tõttu ei soovitud uuringus osaleda. On võimalik, et katsetamises osalejaid oleks kogunenud rohkem, kui oleks olnud võimalus osaleda anonüümsena.

Arvesse võttes käesoleva uurimistöö tulemusi, võiks seda käsitleda kui pilootuuringut ning planeerida esinduslikuma valimiga uut katsetamist. Adapteeringu kvaliteeti, arvestades vastajate tagasisidet, tagasitõlget ning selle aktsepteerimist prof Samuel P. Putnam poolt, või pidada õnnestunuks.

Tänuavaldus

Täna kõiki inimesi, kes olid abiks selle töö valmimisel: minu juhendaja Astra Schults; Kenn Konstabel, kes andis lahkelt meie kasutusse küsimustiku ühe olemasoleva tõlke; Annika Weir, kes oli abiks küsimustiku tagasi tõlkimisel; Anna-Maria Penu, kes aitas küsimustikku keeleliselt toimetada; Saku lasteaedasad “Terake” ja “Päikesekild” koostöö eest küsimustiku levitamisel ning kõiki lapsevanemaid, kes oma panuse andsid küsimustikule vastates.

Kirjanduse loetelu

- Blair, M. M., Glynn, L. M., Sandman, C. A., & Davis, E. P. (2011). Prenatal maternal anxiety and early childhood temperament. *Stress, 14*(6), 644-651.
- Bould, H., Joinson, C., Sterne, J., Araya, R. (2013). The Emotionality Activity Sociability Temperament Survey: Factor analysis and temporal stability in a longitudinal cohort. *Personality and Individual Differences, 54*(5), 628-633.
- Buss, A. H., & Plomin, R. (1986). The EAS approach to temperament. *The study of temperament: Changes, continuities and challenges*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, pp 67-79.

- Gartstein, M. A., Putnam, S. P., & Rothbart, M. K. (2012). Etiology of preschool behavior problems: Contributions of temperament attributes in early childhood. *Infant Mental Health Journal*, 33(2), 197-211.
- Gleason, M., & Zeanah, C. (2005). Infant Mental Health. Ammermann, R. (Ed.) *Comprehensive Handbook of Personality and Psychopathology. Child Psychopathology*. Hoboken: John Wiley & Sons, pp 85-99.
- Goldsmith, H. H. (1996). Studying temperament via construction of the Toddler Behavior Assessment Questionnaire. *Child Development*, 67(1), 218-235.
- Goldsmith, H. H., Buss, A. H., Plomin, R., Rothbart, M. K., Thomas, A., Chess, S., & McCall, R. B. (1987). Roundtable: What is temperament? Four approaches. *Child Development*, 58(2), 505-529.
- Hay, D. F. & Cook, K. V. (2010). The transformation of prosocial behaviour from infancy to childhood. Brownell, C., & Kopp, C. (Eds.) *Socioemotional Development in the Toddler Years: Transitions and Transformations*. New York: Guilford Press, pp 100-131.
- Lyon, M. E., & Plomin, R. (1981). The measurement of temperament using parental ratings. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 22(1), 47-53.
- Mathiesen, K. S., & Tambs, K. (1999). The EAS Temperament Questionnaire—Factor structure, age trends, reliability, and stability in a Norwegian sample. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 40(3), 431-439.
- Mayes, L., Gilliam, W., & Sosinsky, L. (2007). The Infant and Toddler. Martin, A., Volkmar, F. & Lewis, M. (Eds.) *Lewis's Child and Adolescent Psychiatry: A Comprehensive Textbook*. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, pp 252-260
- McCrae, R. R. (2001). Trait psychology and culture: Exploring intercultural comparisons. *Journal of Personality*, 69, 819-846.
- McCrae, R. R. (2002). NEO-PI-R data from 36 cultures: Further intercultural comparisons. In R. R. McCrae & J. Allik (Eds) *The five-factor model of personality across cultures* (pp. 105-126). New York: Kluwer Academic/Plenum
- Putnam, S. P., Gartstein, M. A., & Rothbart, M. K. (2006). Measurement of fine-grained aspects of toddler temperament: The Early Childhood Behaviour Questionnaire. *Infant Behaviour and Development*, 29(3), 386-401.
- Putnam, S. P., & Gartstein, M. A. (2017). Aggregate temperament scores from multiple countries: Associations with aggregate personality traits, cultural dimensions, and allelic frequency. *Journal of Research in Personality*, 67(2), 157-170.

- Putnam, S. P., & Rothbart, M. K. (2006). Development of short and very short forms of the Children's Behavior Questionnaire. *Journal of Personality Assessment*, 87(1), 102-112.
- Putnam, S. P., Jacobs, J., Garstein, M., & Rothbart, M. (2010). Development and assessment of short and very short forms of the Early Childhood Behavior Questionnaire. Kasutatud 28.12.2018. https://research.bowdoin.edu/rothbart-temperament-questionnaires/files/2016/09/ICIS_2010_ECBQ_sf_poster.pdf
- Putnam, S. P., Helbig, A. L., Gartstein, M. A., Rothbart, M. K., & Leerkes, E. (2014). Development and assessment of short and very short forms of the Infant Behavior Questionnaire-Revised. *Journal of Personality Assessment*, 96(4), 445-458.
- Putnam, S. P., Rothbart, M. K., & Gartstein, M. A. (2008). Homotypic and heterotypic continuity of fine-grained temperament during infancy, toddlerhood, and early childhood. *Infant and Child Development: An International Journal of Research and Practice*, 17(4), 387-405.
- Roberts, B. W., & DelVecchio, W. F. (2000). The rank-order consistency of personality traits from childhood to old age: a quantitative review of longitudinal studies. *Psychological Bulletin*, 126(1), 3-25.
- Robinson (2010). Empathy and prosocial behaviour. Benson, J., & Haith, M. (Eds.) *Social and Emotional Development in Infancy and Early Childhood*. Oxford: Academic Press, pp 129-138.
- Rothbart, M. K. (1986). Longitudinal observation of infant temperament. *Developmental Psychology*, 22(3), 356-365.
- Rothbart, M. K. (2011). *Becoming who we are: Temperament and personality in development*. New York: Guilford Press.
- Rothbart, M. K., Ahadi, S. A., Hershey, K. L., & Fisher, P. (2001). Investigations of temperament at three to seven years: The Children's Behavior Questionnaire. *Child Development*, 72(5), 1394-1408.
- Saudino, K. J. (2005). Behavioral genetics and child temperament. *Journal of Developmental and Behavioural Pediatrics*, 26(3), 214-223.
- Shiner, R. L., Buss, K. A., McClowry, S. G., Putnam, S. P., Saudino, K. J., & Zentner, M. (2012). What Is Temperament Now? Assessing Progress in Temperament Research on the Twenty-Fifth Anniversary of Goldsmith et al. *Child Development Perspectives*, 6(4), 436-444.

- Sukigara, M., Nakagawa, A., & Mizuno, R. (2015). Development of a Japanese version of the Early Childhood Behaviour Questionnaire (ECBQ) using cross-sectional and longitudinal data. *SAGE Open*, 5(2), 2158244015590443.
- Stępień-Nycz, M., Rostek, I., Białecka-Pikul, M., & Białek, A. (2018). The Polish adaption of the Early Childhood Behaviour Questionnaire (ECBQ): Psychometric properties, age and gender differences and convergence between the questionnaire and the observational data. *European Journal of Developmental Psychology*, 15(2), 192-213.
- Swim, T., & Watson, L. (2010). *Infants and Toddlers: Curriculum and Teaching*. Belmont: Wadsworth.
- Thompson, R., Meyer, S., & Jochem, R. (2010). Emotion regulation. Benson, J., & Haith, M. (Eds.) *Social and Emotional Development in Infancy and Early Childhood*, Oxford: Academic Press, 119-128.
- Zentner, M., & Bates, J. E. (2008). Child temperament: An integrative review of concepts, research programs, and measures. *International Journal of Developmental Science*, 2(1-2), 7-37.
- Thomas, A., & Chess, S. (1986). The New York longitudinal study: From infancy to early adult life. *The Study of Temperament: Changes, Continuities and Challenges*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, pp 39-52.
- Garson, G. D. (2016). http://www.statisticalassociates.com/validityandreliability_p.pdf, viimati kasutatud 14.01.2019

Lisa 1

Varajase lapsepõlve käitumise küsimustik Väga lühike versioon

Lapse nimi: _____ Lapse sünniaeg: Päev: _ Kuu: __ Aasta: _____

Küsimustiku täitmise kuupäev: Päev: _____ Kuu: _____ Aasta: _____ Lapse vanus: _____ aastat, _____ kuud

Küsimustiku täitja sugulus lapsega: _____ Lapse sugu (märkige üks): Poiss/Tüdruk

JUHEND: Palun lugege enne küsimustiku täitmise alustamist järgnevat hoolikalt

Lugedes alltoodud kirjeldusi lapse käitumise kohta, märkige palun iga variandi puhul, kui tihti käitus teie laps kirjeldatud viisil möödunud kahe nädala jooksul. Tõmmake ring ümber ühe numbriga kirjeldusest paremale jäävas veerus. Need numbrid näitavad, kui tihti te märkasite kirjeldatud käitumist möödunud kahel nädalal.

<u>mitte kordagi</u>	<u>väga harva</u>	<u>vähem kui pooltel kordadest</u>	<u>umbes pooltel kordadest</u>	<u>rohkem kui pooltel kordadest</u>	<u>peaaegu iga kord</u>	<u>iga kord</u>	<u>ei kehti</u>
1	2	3	4	5	6	7	EK

Vastust „Ei kehti” (EK) kasutatakse, kui teie laps ei olnud möödunud kahe nädala jooksul kirjeldatud olukorras. Näiteks kui kirjeldatakse lapse arsti juures käimist, kuid teie laps ei käinud möödunud kahe nädala jooksul arsti juures, tõmmake ring ümber vastusevariandile EK. Vastus „Ei kehti” (EK) erineb vastusevariandist „MITTE KORDAGI” (1). „Mitte kordagi” kasutatakse, kui teie laps oli möödunud kahel nädalal kirjeldatud olukorras, kuid ta ei käitunud mitte kordagi kirjelduses nimetatud viisil. Palun tõmmake iga väite puhul kindlasti ring ümber kas ühele numbrile või EK variandile.

Kui avalikus kohas (näiteks poes) lähenes võõras inimene, kui tihti teie laps

1. klammerdus lapsevanema külge? 1 2 3 4 5 6 7
EK

Kui teie lapsel oli raskusi mõne ülesande täitmisega (nt ehitamine, joonistamine, riietumine), kui tihti ta

2. ärritus kergesti? 1 2 3 4 5 6 7
EK

Kui teie koju tuli tuttav laps, kui tihti teie laps

3. otsis selle lapse seltsi? 1 2 3 4 5 6 7
EK

Kui teie lapsel oli valida erinevate tegevuste vahel, kui tihti ta

4. langetas otsuse väga kiiresti ning asus tegutsema? 1 2 3 4 5 6 7
EK

Kui te veetsite lapsega päeva jooksul või õhtul vaikset hetke, kui tihti teie laps

5. lihtsalt nautis, et talle vaikselt lauldakse? 1 2 3 4 5 6 7
EK

Õues mängides, kui tihti teie laps

6. eelistas lõbu ja põnevuse pärast riskeerida? 1 2 3 4 5 6 7
EK

Kui teie laps mängis oma lemmikmänguasjaga, kui tihti ta

7. mängis kauem kui 10 minutit? 1 2 3 4 5 6 7
EK

8. jätkas mängimist, vastates sama ajal teie märkustele või küsimustele?

1 2 3 4 5 6 7

EK

Kui teie laps sai teada, et külla tulevad täiskasvanud, kes talle meeldivad, kui tihti teie laps

9. läks väga elevile? 1 2 3 4 5 6 7

EK

Rahulike tegevuste ajal, näiteks juttude lugemine, kui tihti teie laps

10. mängis oma juuste, riide vm sellisega? 1 2 3 4 5 6 7

EK

Toas mängides, kui tihti teie lapsele

11. meeldisid hoogsad ja lärmakad mängud? 1 2 3 4 5 6 7

EK

Kui te oma last hellalt kussutasite või kallistasite, kui tihti ta

12. püüdis minema pääseda? 1 2 3 4 5 6 7

EK

Uue tegevusega kokku puutudes, kui tihti teie laps

13. läks sellega kohe kaasa? 1 2 3 4 5 6 7

EK

Olles ametis tähelepanu nõudva tegevusega, nagu klotsidest ehitamine, kui tihti teie laps

14. väsis sellest tegevusest suhteliselt kiiresti? 1 2 3 4 5 6 7

EK

Igapäevaseid tegevusi tehes, kui tihti teie laps

15. pööras teile tähelepanu kohe, kui te teda hüüdsite? 1 2 3 4 5 6 7

EK

16. paistis ärrituvat riide küljes olevate siltide tõttu? 1 2 3 4 5 6 7

EK

17. oli häiritud helidest mürarikas keskkonnas? 1 2 3 4 5 6 7

EK

18. näis isegi õhtul energiast tulvil olevat? 1 2 3 4 5 6 7

EK

Avalikus kohas, kui tihti teie laps

19. paistis kartvat suuri lärmakaid sõidukeid? 1 2 3 4 5 6 7

EK

Mängides koos teiste lastega õues, kui tihti teie laps

20. tundus olevat üks aktiivsemaid lapsi? 1 2 3 4 5 6 7

EK

Kui te ütlesite „ei”, kui tihti teie laps

21. lõpetas keelatud tegevuse? 1 2 3 4 5 6 7

EK

22. hakkas kurvalt nutma? 1 2 3 4 5 6 7

EK

Pärast põnevat tegevust või sündmust, kui tihti teie laps

23. paistis kurb või nukker? 1 2 3 4 5 6 7

EK

Toas mängides, kui tihti teie laps

24. jooksis toast tuppa? 1 2 3 4 5 6 7

EK

Enne põnevat sündmust (nt uue mänguasja saamist), kui tihti teie laps

25. oli selle pärast väga elevil? 1 2 3 4 5 6 7

EK

Kui laps palus midagi ning teie ütlesite „ei”, kui tihti ta

26. hakkas jonnima? 1 2 3 4 5 6 7
EK

Kui palusite lapsel mõne tema poolt soovitud asja (näiteks jäätise) saamist oodata, kui tihti teie laps

27. ootas kannatlikult? 1 2 3 4 5 6 7
EK

Kui te oma last hellalt kussutasite, kui tihti ta

28. naeratas? 1 2 3 4 5 6 7
EK

Kui hoidsite last süles, kui tihti ta

29. liibus teie vastu? 1 2 3 4 5 6 7
EK

Kui teil käis külas tuttav täiskasvanu, nt sugulane või sõber, kui tihti teie laps

30. soovis täiskasvanuga suhelda? 1 2 3 4 5 6 7
EK

Teie palvel, kui tihti oli teie laps võimeline

31. olema ettevaatlik mõne kergestipuruneva esemega? 1 2 3 4 5 6 7
EK

Uut kohta külastades, kui tihti teie laps

32. ei tahtnud sisse minna? 1 2 3 4 5 6 7
EK

Kui teie laps oli endast väljas, kui tihti ta

33. nuttis kauem kui 3 minutit isegi siis, kui teda lohutati? 1 2 3 4 5 6 7
EK

34. oli kergesti rahustatav? 1 2 3 4 5 6 7
EK

Kui te olite hõivatud, kui tihti teie laps

35. leidis endale teie palve peale mõne muu tegevuse? 1 2 3 4 5 6 7
EK

Kui teie laps oli koosviibimisel, kus oli palju tuttavaid täiskasvanuid ja lapsi, kui tihti teie laps

36. nautis paljude erinevate inimestega mängimist? 1 2 3 4 5 6 7 EK

Käesolevaga kinnitan, et olen korrektselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

/Eha Täht-Kriisa/